

OPŠTE KARAKTERISTIKE UGOVORA U ROBNOM PROMETU

REZIME: Ugovori u robnom prometu, kao i drugi ugovori u privredi, po svojoj prirodi su građansko-pravni ugovori, ali oni pokazuju određene osobenosti, koje uslovljavaju njihovo posebno izučavanje, a eventualno i posebno kodifikovanje.

Zakon o obligacionim odnosima obuhvata i građansko-pravne i privredne ugovore, jer oni sadrže veliki broj zajedničkih osobina, a za privredne ugovore se kaže i da predstavljaju produžetak obligacionog (građanskog) prava.

Pravna država, privatna svojina i sloboda ugovaranja, uz minimalna zakonska ograničenja su najoptimalniji ambijent za normalno i kvalitetno odvijanje privrednog života i privredni, a samim tim i sveobuhvatni razvoj. Instrumenti funkcionisanja privrede, koji povezuju ljude, obezbeđuju zadovoljenje njihovih potreba, alociraju i preraspodeljuju resurse, stvaraju novu vrednost, održavaju zajednicu među ljudima, omogućuju protok roba i ideja, dostupnost proizvoda i usluga. Oni prate razvojni pravac privrede, ali i povratno na njega deluju. Autonomija volje stranaka čini njihovu fundamentalnu vrednost. Stranačkom inicijativom je kreirano bogatstvo ugovora. One su te koje u širokim zakonskim okvirima ostvaruju svoje potrebe i interese stvaraju i oblikuju ugovornu građu.

Ugovori robnog prometa su karakteristični po svom subjektu i objektu. To su ugovori koji se zaključuju između privrednih subjekata, privrednih društava, organizacija. Objekti ugovora robnog prometa su robe i usluge u obavljanju prometa.

Brzina odvijanja robnog prometa nalaže posebnu brzinu u zaključivanju ovih poslova, te se javljaju adhezioni ugovori, u kojima jedna strana unapred odredi sve elemente ugovora i ponudi drugoj strani, koja ih može prihvatiti ili odbiti. Adhezioni, ugovori po pristupu, formularni ugovori su neuporedivo zastupljeniji kod ove vrste ugovora nego li kod građansko-pravnih.

Ugovori robnog prometa su teretni ugovori. Besplatnost se mora izričito ugovoriti, dok se teretnost podrazumeva. Cena često i nije bitan element ugovora kao u građanskom pravu. Odgovornost je znatno strožija kod ugovora robnog prometa. Privredni poslovi su veliki poslovi koji sa sobom nose i ogromne rizike. Pored toga masovno se zaključuju, a kreditiranje kao logična posledica svega ovoga je jedna od najbitnijih osobina u ovom prometu. Od učesnika u robnom prometu se zahteva da postupaju sa pažnjom "dobrog privrednika" ili "dobrog stručnjaka", što predstavlja znatno veći zahtev nego u obligacionim odnosima. Solidarnost dužnika ako ih je više u jednoj obavezi je takođe diferencijalno svojstvo i mnoga druga.

Ključne reči: ugovor, promet, privreda, roba, privredni subjekti, šteta

* Profesor Pravnog fakulteta za obrazovanje diplomiranih pravnika za privredu i pravosuđe Univerziteta Privredna akademija u Novom Sadu.

** Magistar pravnih nauka na Pravnom fakultetu za obrazovanje diplomiranih pravnika za privredu i pravosuđe Univerziteta Privredna akademija u Novom Sadu.

Pojam ugovora robnog prometa i njihovo izučavanje

Ugovori u robnom prometu, kao i drugi ugovori u privredi, po svojoj prirodi su građansko-pravni ugovori, ali oni pokazuju određene osobenosti, koje uslovljavaju njihovo posebno izučavanje, a eventualno i posebno kodifikovanje.

Privredni subjekti u obavljanju svoje delatnosti zaključuju i izvršavaju ugovore robnog prometa. Privredno pravo kao grana prava i naučna disciplina obuhvata, pored statusnog dela koji reguliše pravni položaj i organizaciju privrednih subjekata, i tzv. dinamični deo koji se odnosi na poslove ovih subjekata. Ti poslovi mogu biti poslovi u prometu robom i poslovi u prometu novcem. Deo koji se odnosi na poslove u prometu robom se dalje deli na opšti i posebni. Opšti deo obuhvata elemente i pravila koji su svojstveni i zajednički svim poslovima robnog prometa i posebni koji izučava pojedine ugovore robnog prometa.

Zakon o obligacionim odnosima obuhvata i građansko-pravne i privredne ugovore, jer oni sadrže veliki broj zajedničkih osobina, a za privredne ugovore se kaže i da predstavljaju produžetak obligacionog (građanskog) prava.

Privredni subjekti zaključuju veliki broj ugovora u obavljanju robnog prometa, ali nisu svi oni ugovori robnog prometa u specifičnom značenju te reči. To su oni tipični, uobičajeni ugovori, koji se sklapaju u velikom broju u robnom prometu, s ciljem razmene robe i čije sklapanje i izvršavanje, po pravilu, čini redovan predmet delatnosti privrednih subjekata, odnosno privredni subjekti se bave tim poslovima u vidu zanimanja.

Obavljanje poslova robnog prometa nužno je radi prenosa robe od proizvođača do potrošača. Prenos dobara se retko vrši direktno sa proizvođača na potrošača, već se tu javljaju privredni subjekti kao posrednici, i to više njih uglavnom u jednom lancu prenosa privrednog dobra.

Na prvom mestu se javljaju ugovori o prodaji i kupovini robe sa proizvođačem. Oni su najzastupljeniji u vršenju delatnosti privrednih subjekata. Pri prvoj i svim kasnijim preprodajama može doći do posredovanja pri zaključivanju ovih ugovora, od strane trgovačkih posrednika, zastupnika tj. agenata, a kao neizbežno pitanje se javlja i prevoz robe, uz korišćenje usluga špeditera. Često se javlja i potreba za skladištenjem kao i osiguranjem robe što sve zahteva zaključivanje posebnih ugovora. Ovo su samo neki od tih tipičnih ugovora robnog prometa. Treba pomenuti i ugovore o građenju, izdavačke ugovore, ugovore o kontroli robe, njenom oplemenjivanju, ugovori u oblasti turizma, kao onaj o altomanu i sl. U domaćoj poslovnoj praksi su se razvili i neki novi oblici privrednih ugovora, koji u međunarodnom poslovnom prometu imaju znatno dužu praksu, a to su inženjering, lizing, faktoring...

Poslovi robnog prometa se odvijaju redovno između privrednih organizacija. Ali se neki od njih često sklapaju i sa licima koja nisu privredni subjekti, a opet se izučavaju u privrednom pravu, jer predstavljaju redovan predmet delatnosti privrednih organizacija. Takvi su na primer ugovor o osiguranju, izdavački ugovor, ugovor o prevozu i slično.

Sa druge strane i privredni subjekti zaključuju u obavljanju robnog prometa i poslove koji se ne smatraju poslovima robnog prometa, već običnim građansko-pravnim ugovorima. To su npr. ugovor o zakupu, jemstvu, posluži itd., ali i oni ulaze u nadležnost trgovinskih sudova.

Zaključivanje ugovora u robnom prometu

U privrednom prometu se ugovori zaključuju u velikom broju, jer se privredni poslovi vrše u vidu zanimanja, u okviru redovne delatnosti privrednih subjekata. Ove okolno-

sti se manifestuju na planu zaključivanja ugovora, tako da se i ovde javlja čitav niz osobnosti u odnosu na građansko-pravne ugovore.

Načelo slobode ugovaranja kao osnovno načelo kod svih ugovora, podrazumeva da se učesnicima u prometu daje sloboda da sami odluče da li će i sa kim zaključiti ugovor, koje sadržine će on biti, često sami određuju i formu. Pravila iz zakona su po ovom pitanju dispozitivne prirode. Ali se javlja i određeni niz ograničenja. Zakon o obligacionim odnosima predviđa da učesnici u prometu slobodno uređuju svoje odnose, ali ih ne mogu urediti “suprotno Ustavom i zakonom utvrđenim načelima društvenog uređenja”.¹

Ovaj zakon nalaže i da pravna lica, dakle i privredni subjekti, ne mogu zaključivati ugovore u pravnom prometu van svoje pravne sposobnosti. Ovakvi ugovori bi bili bez pravnog dejstva, jer pravna lica imaju ograničenu pravnu sposobnost, tj. mogu biti nosioci prava i obaveza koji su u skladu sa delatnošću za koju se to pravno lice registrovalo. Organizacije u nastajanju ili u stečaju imaju ograničenu sposobnost zaključivanja ugovora. Takođe u slučajevima kada je zakonom propisano da pravna lica imaju obavezu da zaključite ugovor, dužna su da nadoknade štetu ako na zahtev zainteresovanog lica bez odlaganja taj ugovor ne zaključite. Iz samih načela proizlaze posebne osobine privrednih ugovora, jer se za njih uglavnom još od samih načela propisuju izvesna odstupanja.

Prvi korak u zaključenju bilo kog ugovora je ponuda. Ona predstavlja predlog za zaključenje ugovora, uglavnom one strane koja je uzela inicijativu za zaključenje istog. Ona mora da sadrži bitne sastojke ugovora, da bude ozbiljna i učinjena u nameri da se ugovor zaključi, odnosno da se njenim prihvatanjem ugovor ima smatrati zaključenim. U privrednom prometu se javlja čitav niz radnji koje sa ponudom imaju sličnosti, ali ih od ponude treba razlikovati, jer nemaju isti efekat. Zakon je tu dao određena rešenja ali se praksi ostavlja veća mogućnost da nađe kreativna rešenja. Zakon o obligacionim odnosima kaže: “Izlaganje robe sa označenjem cene smatra se ponudom, ukoliko iz okolnosti slučaja, ili običaja ne proističe nešto drugo.”²

U teoriji i praksi se iskristalisalo mišljenje da slanje cenovnika, kataloga, oglasa i dr. ne predstavljaju ponudu već poziv da se ona učini pod objavljenim uslovima.

Ponuda mora biti učinjena od ovlašćenog lica. A ponudilac je vezan svojom ponudom do određenog trenutka. Ako je on odredio rok za prihvatanje ponude on je u okviru tog roka i vezan njome. Ako pak nije odredio rok za prihvatanje iste, potrebno je praviti razliku između situacije da li se ugovaranje vrši između prisutnih ili pak odsutnih lica. Ako su strane prisutne (smatra se da su prisutne i ako posao zaključuju putem telefona, radio-veze, telexprintera) ponudena strana treba bez odlaganja da se o ponudi izjasni. Kod ugovora između odsutnih strana a nije određen rok za prihvatanje, treba uzeti u obzir vreme koje je redovno potrebno da ponuda stigne ponudnom, da je ovaj razmotri, odluči i da odgovor stigne ponudiocu. U tom periodu se ponudilac smatra vezanim datom ponudom.

Izjava o prihvatanju koja stigne po isteku roka ne veže ponudioca, te se smatra novom ponudom, po odredbama Zakona o obligacionim odnosima.

Izjava o prihvatanju ponude je saglasnost na zaključenje ugovora, koju je izrazila ponudena strana. Njome se izražava saglasnost volja obeju strana na zaključivanje ugovora i time je ugovor zaključen. Ukoliko su se strane saglasile o bitnim odredbama ugovora, a ostavile neke sporedne tačke za kasnije, ugovor se ima smatrati zaključenim, a te sporedne tačke će se regulisati od strane suda ukoliko se ni kasnije one same ne dogovo-

¹ Zakon o obligacionim odnosima, član 10.

² Zakon o obligacionim odnosima, član 34.

re. Sud će voditi računa o pregovorima, praksi između istih pregovarača, običajima i sl. Izjava o prihvatu ponude mora biti u potpunosti saglasna sa ponudom i bezuslovna, inače će predstavljati odbijanje ponude i činjenje nove prvobitnom ponuđaču. Izjava volje se može vršiti rečima, uobičajenim znacima ili drugim oponašanjem iz koga se sa sigurnošću može zaključiti o njenom postojanju. Zakonom je predviđeno da nema dejstva odredba u ponudi po kojoj će se ćutanje ponuđenog ili uopšte propuštanje da nešto učini smatrati prihvatanjem. Od ove odredbe postoje izuzeci, sve u cilju pojednostavljenja privrednih odnosa. Ukoliko strane stoje u stalnom poslovnom odnosu u pogledu određene robe, ako ponudu ne odbije odmah ili po ostavljenom roku, smatra se da ju je prihvatio. Isto važi i za slučaj da obavljanje tuđih naloga spada u redovnu poslovnu delatnost ponuđenog lica, dužno je izvršiti nalog ukoliko ga odmah po ponudi izričito ne odbije.

Zakon o obligacionim odnosima predviđa da se ugovor ima smatrati zaključenim kada ponudilac primi izjavu od ponuđenog da prihvata ponudu. Zakon dakle usvaja teoriju prijema, koja se pokazuje kao bolja od teorije izjave i teorije saznanja, jer jednako tretira obe strane i što je lakše dokazati vreme zaključenja.

“Smatra se da je ugovor zaključen u mestu u kome je ponudilac imao svoje sedište, odnosno prebivalište u trenutku kad je učinio ponudu.”³

Pitanje mesta zaključenja ugovora je bitno jer se po njemu u nekim pravima određuje merodavno pravo za raspravljanje odnosa iz tog ugovora, kada se u njemu javlja element inostranosti.

Ove odredbe, kao i one o vremenu zaključenja ugovora, su dispozitivne prirode te ih stranke mogu promeniti ako pri tom ne izlaze iz okvira utvrđenog opštim zakonskim ograničenjima.

Domaći pravni poredak propagira načelo neformalnosti ugovora. Međutim, pojedini zakoni koji regulišu konkretne ugovore predviđaju često formu kao uslov punovažnosti tog ugovora. Tih odstupanja ima toliko da se može dovesti u pitanje primena pomenutog načela, a danas se govori i o renesansi formalizma u građanskom i privrednom pravu. Naročito ovo dolazi do izražaja u privrednom pravu, a to iziskuju složeni privredni i uopšte pravni odnosi, potreba za sigurnošću i intenzivan privredni život.

Zakon propisuje pismenu formu kao obaveznu kod ugovora o prometu nepokretnosti, ugovora o građenju, o trgovinskom zastupanju, o osiguranju i mnogim drugim slučajevima. Ako je određena forma uslov za punovažnost ugovora, sve kasnije izmene i dopune istog moraju biti u toj formi. Van slučajeva utvrđenog zakonom, stranke su slobodne da bez određene forme, prostom saglasnošću volja o bitnim elementima zaključe ugovor. Same stranke u cilju obezbeđenja sigurnosti svojih odnosa mogu usloviti punovažnost ugovora određenom formom.

Zakon o obligacionim odnosima predviđa sankcije za slučaj nepoštovanja potrebne forme. Ako je ona propisana, a ugovor u njoj nije zaključen, prema odredbama ZOO neće ni proizvoditi pravno dejstvo.

Iako se sloboda ugovaranja, koja obuhvata i slobodu odlučivanja da li će se ugovor uopšte i zaključiti, smatra osnovnim načelom, propisana su i određena odstupanja, na osnovu kojih se određeno lice obavezuje da zaključi ugovor. To se uglavnom čini radi zadovoljenja dnevnih potreba ili opšteg interesa. Takva obaveza postoji za maloprodajne radnje, za pošte, železnice, osiguravajuća društva, subjekte koji vrše komunalne usluge, javni saobraćaj itd.

³ Zakon o obligacionim odnosima, čl. 31. st. 2.

Ukoliko je zakonom propisana obaveza zaključenja a lice na koje se odnosi joj ne udovolji, dužno je da nadoknadi štetu. Obaveza zaključenja može da proistekne iz sporazuma stranaka. U slučaju predugovora nastaje obaveza da se kasnije zaključi ugovor. Zaključenjem ugovora predugovor redovno prestaje, sem u slučaju kada se nakon zaključenja predugovora okolnosti u toj meri promene, da pod takvima i ne bi bio zaključen. U slučaju da jedna strana odbije da zaključi glavni ugovor, po zahtevu druge na to je može obavezati sud.

Adhezioni ugovori

Zbog brzine privrednog prometa, jednoličnosti ugovora i td. uobičajeno je zaključivanje ugovora na način da se unapred od strane ponudioca fiksiraju uslovi ugovora, koje druga strana može samo da prihvati ili odbije, bez pregovaranja. Radi se o tzv. adhezionim ugovorima ili ugovorima po pristupu, a nazivaju se još i formularnim ugovorima. "Kod ovih ugovora ponudilac određuje sve uslove ugovora, izuzev, razume se, onih sastojaka o kojima se nužno po prirodi stvari mora postići saglasnost, npr. količina odnosne robe."⁴

Opšti uslovi ugovora su, može se reći, pravila pod kojim privredni subjekti vrše svoje usluge. Oni najčešće sadrže uzajamana prava i obaveze ponudioca i ponuđenog, ako do zaključenja ugovora dođe. Zakon o obligacionim odnosima propisuje da oni moraju biti objavljeni na uobičajen način, a da bi obavezivali ponuđenog moraju joj biti poznati u času zaključenja ugovora (čl. 142, st. 3). U ovom slučaju postoji pretpostavka da su joj bili poznati ako su pre zaključenja bili predati, ili su bili objavljeni na propisan način. Ta pretpostavka je oboriva. Da bi se koliko je god moguće više zaštitila strana koja tom ugovoru pristupa ovi ugovori će se tumačiti u slučaju spora u korist te strane.

Opšte uzanse za promet robom opšte uslove smatraju kao generalnu ponudu.

Stranke mogu uneti i posebne odredbe o kojima se saglase, a koje će u slučaju kolizije sa opštim uslovima imati prednost. Takođe stranke mogu i izostaviti određene odredbe iz opštih uslova.

Zaključivanje ugovora preko zastupnika i punomoćnika

Ugovor u ime privredne organizacije može punovažno zaključiti samo ovlašćeno lice. Pitanje ovlašćenja je regulisano opštim aktima organizacije, statutom, pravilnikom i sl. kao i zakonskim propisima. Ovo pitanje je regulisano Zakonom o privrednim društvima, kao i Zakonom o obligacionim odnosima, koji reguliše dejstva zastupanja, prenos ovlašćenja, prekoračenje, posledice zaključenja uz prekoračenje ovlašćenja.

Kada je statutom ili drugim opštim aktom predviđeno i to uneseno u sudski registar, da zastupnik privredne organizacije može zaključiti ugovor samo uz saglasnost nekog organa, ona se može dati prethodno i naknadno. Druga strana može tražiti ovu saglasnost kako ne bi čekala neodređeno vreme i ostaviti primeren rok za to, a ako ne dobije ugovor u tom roku smatraće se da saglasnost nije ni data, a savesna strana ima i pravo na naknadu štete. Određena lica prema odredbama ZOO, s obzirom na prirodu posla koji obavljaju mogu da zaključuju ugovore. Takav slučaj je sa prodavcima, radnicima pošte, restorana i sl.

Ugovor koji zaključi zastupnik obavezuje zastupanog ukoliko se on kretao u granicama svog ovlašćenja. Da bi ga obavezivao zastupani treba da dâ odobrenje, a ako ga ne odobri u primerenom roku smatra se da je odbijeno. U slučaju odbijanja odobrenja zastupnik i zastupani su solidarno odgovorni prema drugoj strani koja je pretrpela štetu, pod uslovom da je savesna.

⁴ Kapor, V., Carić, S., *Ugovori robnog prometa*, Privredna Akademija – Pravni fakultet, Novi Sad, 2007, str. 44.

Pored zakonom ovlašćenih zastupnika, u privredi se često zaključuju ugovori preko punomoćnika. Punomoćnik se mora kretati u okviru granica ovlašćenja. On najčešće dobiva opšte punomoćje tako da može preduzimati poslove iz okvira redovnog poslovanja, a za pojedine slučajeve mora imati i posebno ovlašćenje, kao što je slučaj kod preuzimanja menične obaveze, ugovora o jemstvu, poravnanja, odricanja od nekog prava (Zakon o obligacionim odnosima, čl. 91).

Ovaj zakon predviđa da u slučaju opoziva i sužavanja punomoćja to neće imati dejstva prema trećem licu koje je zaključilo ugovor, a nije znalo niti je moralo da zna da je isto bilo opozvano. Međutim, vlastodavac ima pravo na naknadu štete od punomoćnika, ukoliko on nije bio savestan.

Sredstva za obezbeđenje izvršenja ugovora

Prava poverioca iz ugovora su zaštićena redovnom zakonskom sankcijom. Pored te, u prometu se koriste i drugi vidovi sankcija kako bi se položaj poverioca, a time i sigurnost privrednog prometa maksimalno zaštitili. Njihov značaj u robnom prometu je ogroman, te skoro da je nezamislivo njegovo redovno odvijanje bez ovih sredstava.

“Kapara je vrednost, najčešće suma novca, koji pri zaključenju ugovora jedna strana daje drugoj u znak da je ugovor zaključen, a istovremeno radi obezbeđenja izvršenja obaveza iz ugovora.”⁵

Zakon o obligacionim odnosima predviđa da ukoliko je prilikom zaključenja ugovora jedna strana dala drugoj kaparu, trenutak davanja kapare se smatra vremenom zaključenja ugovora, sem ako stranke drugačije ne dogovore.

Ukoliko se obaveze iz ugovora izvrše na ugovoreni način, kapara se uračunava ili vraća, ukoliko uračunavanje nije moguće, npr. zbog prirode obaveze i sl.

Ako je za izvršenje ugovora odgovorna strana koja je dala kaparu, onda druga strana može tražiti izvršenje ugovora, ako je to još moguće te tražiti naknadu štete, a kaparu uračunati u naknadu ili vratiti, a može se zadovoljiti i primljenom kaparom, zavisno od njenog oblika i iznosa.

Ako za neizvršenje odgovara strana koja je dala kaparu, druga strana može tražiti izvršenje ugovora i naknadu štete zbog zadocnjenja, ili naknadu štete zbog neispunjenja i vraćanje kapare, ili pak vraćanje dvostruke kapare.

Odustanica je ugovorom utvrđena vrednost koju je jedna strana dužna da isplati drugoj, u slučaju da odustane od ugovora pre no što on bude ispunjen. Najčešće se određuje u novcu, a strana koja odustaje od ugovora dužna je da taj novac, ili drugu vrednost iz koje se sastoji odustanica, preda drugoj strani istovremeno sa izjavom o odustajanju. Krivica se ovde ne postavlja kao relevantno pitanje, jer se plaća bez obzira na činjenicu da li postoji ili ne. Pravo da odustane od ugovora sa plaćanjem odustanice prestaje sa početkom ispunjenja svojih ugovornih obaveza ili primanjem ispunjenja druge strane.

Ugovorna kazna predstavlja najznačajnije sredstvo obezbeđenja izvršenja ugovora. Predstavlja ugovorom utvrđenu vrednost, koja se najčešće sastoji u novcu, koju je jedna strana dužna isplatiti, tj. predati drugoj strani ukoliko svoju obavezu ne izvrši na ugovoren ili propisan način, kao i u slučaju zadocnjenja. Ona predstavlja akcesornu obavezu, tako da sledi sudbinu glavne obaveze. Ukoliko glavna nije punovažna, nije ni akcesorna, zastarevanjem glavne zastareva i ova itd. Ona mora da bude ugovorena u formi koja je propisana za glavnu obavezu. Do plaćanja iste će doći samo ako postoji krivica na strani dužnika, ili

⁵ Carić, S., Vitez, M., Veselinović, J. P., *Privredno pravo*, Privredna Akademija, Novi Sad, 2006, str. 168.

okolnosti za koje je on odgovoran. Krivica je pretpostavljena. Ona može biti ugovorena za slučaj zadocnjenja i za slučaj neispunjenja. Ako nema izričite ugovorne odredbe niti se iz okolnosti da drugačije zaključiti, smatra se da je ugovorena za slučaj zakašnjenja, te se i pored nje može tražiti ispunjenje ugovora. Plaćanjem ugovorne kazne dužnik ne može odustati od plaćanja ugovorne obaveze, sem ako ugovarači nisu tako odredili, izričito ili posredno. Zakon o obligacionim odnosima predviđa da poverilac može tražiti ugovornu kaznu i kad njen iznos premašuje visinu pretrpljene štete, čak i ako ove uopšte nema, a ako je šteta pak veća on može tražiti razliku. Ovim odredbama se maksimalno štiti položaj poverioca te obezbeđuje red i sigurnost u odvijanju privrednog prometa.

Stranke slobodno određuju visinu ugovorne kazne, no da bi se sprečila mogućnost zloupotrebe u slučaju ekonomske nejednakosti stranaka, ili pak druge nepovoljne okolnosti na strani dužnika postoji odredba koja daje pravo sudu da na zahtev dužnika tu kaznu može smanjiti, pod uslovom da je nesrazmerno visoka u odnosu na značaj predmeta obaveze i njegovu vrednost. Iznos ugovorne kazne se može odrediti na više načina, kao što su paušalno, fiksno, procentualno prema vrednosti predmeta obaveze za svaki dan zadocnjenja u izvršenju, ali i na bilo koji drugi način.

Slični ugovornoj kazni su penali. U teoriji se vrši razlikovanje u smislu da su oni predviđeni kongentnim propisima, te ih strane ne mogu isključiti. I kod penala se traži krivica strane koja nije izvršila obavezu, ili sa njom kasni, ali u skladu sa opštim pravilom u građanskom pravu ona se pretpostavlja.

Jemstvo i solidarnost se smatraju ličnim sredstvima obezbeđenja. U oblasti privrednog prava oni odstupaju od opštih pravila građanskog. Strožija pravila ova sredstva čine veoma pogodnim i široko korišćenim, a ujedno položaj poverioca čine sigurnijim, a celokupan proces odvijanja pravnog prometa i rešavanja sporova znatno jednostavnijim.

U slučaju da glavni dužnik ne ispuni svoju obavezu u roku, poverilac može zahtevati ispunjenje odmah od jemca, a ne kao u građanskom pravu tek nakon što glavni dužnik ne bude mogao da to učini. Dakle u privredno-pravnim odnosima jemac solidarno odgovara sa glavnim dužnikom, ako stranke nisu drugačije odredile.

Za razliku od građanskog prava, kod ugovora u privredi se solidarnost na strani dužnika pretpostavlja. Zakon o obligacionim odnosima je izričit, ako ima više dužnika u nekoj nedeljivoj obavezi nastaloj ugovorom u privredi, oni prema poveriocu odgovaraju solidarno, sem ako su tu solidarnost izričito otklonili.

Zaloga takođe predstavlja sredstvo obezbeđenja izvršenja ugovora. Ona može biti ugovorna i zakonska. Predaja stvari poveriocu predstavlja suštinsku osobinu zaloge, a sve kao bi se iz njene vrednosti po odgovarajućoj proceduri mogao namiriti, za slučaj povrede ugovorne obaveze. Uglavnom se predviđa da se poverilac namiruje iz vrednosti založene stvari, ali uz posredstvo suda, koji vrši prodaju. U privrednom pravu se ova procedura uprošćava, tako da se često dozvoljava prodaja samo uz obaveštenje zalogodavca, a bez učešća suda. Pored ugovorne, kao što je već rečeno postoji i zakonska zaloga. Uglavnom postoji založno pravo špeditera na robu koju otprema, založno pravo skladištara na uskladištenoj robi, pravo komisionara na komisionoj robi, te vozara na robu koju prevozi.

Pravo zadržavanja ili retencije u privrednom pravu takođe poseduje određene osobenosti u odnosu na istu instituciju u građanskom pravu, prvenstveno zbog trajnosti poslovnih veza, ali i potrebom za što većom sigurnošću i pokrićem. Konstituisanje založnog prava u slučajevima trajnijih i velikih poslovnih odnosa moglo bi da proizvede nepoverenje između ugovornih strana, pa zato ovo pravo konstituiše sam zakon.

Za razliku od građanske kod trgovinske retencije se ne traži koneksitet zahteva, a poverilac se može namiriti iz vrednosti zadržanog predmeta. Da bi se primenila pravila tr-

govinske retencije, potrebno je poveriočevo potraživanje nastalo iz trovinskog posla, da je to potraživanje dospelo, sem u slučaju insolventnosti dužnika kada se može zasnovati i za nedospela potraživanja (stečaj, bezuspešno izvršenje nad imovinom dužnika), dužnikova stvar se nalazi kod poverioca i to voljom samog dužnika, poveriočeva državina može biti i posredna, te da dužnik nije tu stvar predao poveriocu sa naročitom svrhom, koju mu je saopštio, od čega se opet odstupa za slučaj insolventnosti dužnika.

Ispunjenje ugovora

Obaveza prestaje kad njeno ispunjenje postane nemoguće, što uglavnom biva kad propadne individualno određena stvar. U slučaju propasti stvari određene po rodu obaveza ne prestaje, čak ni kada sve što dužnik ima od takvih stvari propadne usled okolnosti za koje on ne odgovara, ali kad se stvari određene po rodu imaju uzeti iz mase tih stvari, obaveza će prestati sa propašću cele mase. Stvari određene po rodu se mogu nabaviti na drugom mestu, pa rizik i tereti dužnika.

Zakon o obligacionim odnosima reguliše vreme izvršenja ugovora tako što predviđa načelo istovremenog ispunjenja. Prema njegovim odredbama, kod dvostrano-obaveznih ugovora, nijedna strana nije dužna da ispuni svoju obavezu ako druga ne ispuni svoju ili nije spremna da je istovremeno ispuni, sem ako strane drugačije ne ugovore ili priroda posla to nalaže. Stranka ne može ni tražiti od druge stranke da obavezu ispuni, ako sama nije ispunila ili nije spremna da ispuni svoju, jer druga stranka može istaći prigovor neispunjenja, tzv. *exceptio non adimpleti contractus*. Priroda posla često zahteva drugačije pravilo te se od ovog neretko odstupa. Takođe u privrednom prometu česti su slučajevi kreditiranja, kada se odstupa od istovremenog izvršenja.

Opšte je pravilo da se ugovorna obaveza ispunjava o roku. U privrednom prometu se rok uglavnom ne utvrđuje precizno, već se koriste određeni standardi, kao što su "hitno", "po utovaru", "krajem meseca", "bez odlaganja" i sl. Uglavnom poslovni običaji i uzanse regulišu kako postupiti u ovakvim situacijama. Sve ovo kako bi se privredni promet olakšao, a strane ugovorne odredbe mogle što više da prilagode svojim potrebama.

U pogledu mesta ispunjenja ugovorne obaveze važi sledeće pravilo: "Dužnik je dužan ispuniti obavezu, a poverilac primiti ispunjenje u mestu određenom pravnim poslom ili zakonom, a kad mesto ispunjenja nije određeno, a ne može se odrediti po svrsi posla, prirodi obaveze ili ostalim okolnostima, ispunjenje se vrši u mestu u kome je dužnik u vreme nastanka obaveze imao svoje sedište odnosno prebivalište, a u nedostatku prebivališta, svoje boravište."⁶

Plaćanja i primanja privrednih organizacija u našem platnom sistemu se vrše preko banke, gde se nalaze njihova novčana sredstva. Plaćanje se uglavnom vrši virmentskim putem, prenosom aktive sa bankovnog računa dužnika na bankovni račun poverioca. Sve ovo bez upotrebe gotovog novca, čija se upotreba u privrednom prometu u svrhu plaćanja maksimalno izbegava. Privredni subjekti moraju da imaju otvorene račune u bankama, preko kojih će se dakle vršiti sva plaćanja. U pogledu kamate, postoje razlike u odnosu na građansko-pravne odnose. Ako je ugovorna kamata veća od zatezne ona teče i posle dužnikove docnje, dok se u građanskom pravu prihvata zatezna kamata po stopi koja se u mestu ispunjenja plaća na štedne uloge. Pravo na kamatu poveriocu pripada nezavisno od toga da li je pretrpeo neku štetu.

Način ispunjenja obaveze je takođe uređen dispozitivnim odredbama Zakona o obligacionim odnosima. Poverilac nije dužan da prihvati delimično ispunjenje, sem ako mu

⁶ Zakon o obligacionim odnosima, čl. 319.

to priroda obaveze nalaže, kao i novčane obaveze. Kod ugovora robnog prometa postoje određena odstupanja u odnosu na opšta pravila. Kada je predata manja količina od ugovorene, kupac može raskinuti ugovor samo u delu količine koja nedostaje, sem u posebnim situacijama kada se tim narušava celina ili postoji opravdan interes kupca da primi celu ugovorenu količinu. Zakon o obligacionim odnosima nalaže da su stranke prilikom ugovaranja i izvršenja svojih obaveza dužne da postupaju sa pažnjom *dobrog privrednika*, što predstavlja veći stepen pažnje od onog u građansko-pravnim odnosima, gde se zahteva pažnja *dobrog domaćina*. Ovo pravilo se dosledno primenjuje pri rešavanju svih vrsta sporova, a naročito u vezi sa pitanjem odgovornosti u robnom prometu.

Izmene i raskid ugovora

Autonomija volje stranaka je prisutna i kod promena kao i kod raskida ugovora. Stranke se mogu saglasiti da izmene bilo koju odredbu ugovora, samo da pri tom ne izađu iz zakonom propisanog okovira, koji se odnosi na javni poredak, imperativne propise i dobre običaje. Dejstvo njihovog sporazuma kojim menjaju ugovor deluje po pravilu za ubuduće, ali nije isključeno da stranke drugačije odrede. Ista je situacija i kod raskida. Međutim prava koja su treća savesna lica iz tog ugovora stekla ostaju punovažna i onda kada stranke ugovore da “brišu” sva dejstva koja je njihov ugovor proizveo. Sporazumni raskid je najzastupljeniji oblik raskida, ali se stranke mogu sporazumeti da svaka ili jedna od njih može jednostrano raskinuti ugovor.

Pravo na jednostrani raskid može biti vremenski ograničeno ali svakako prestaje sa početkom ispunjavanja ugovornih obaveza ili kada stranka počne da prima ispunjenje od druge strane. Zakon o obligacionim odnosima predviđa da i u slučaju kada je za zaključenje ugovora propisana određena forma on može biti raskinut i na neformalan način (čl. 69. st. 2).

I u našem pravnom sistemu se prihvata načelo *pacta sunt servanda*, ali se u slučaju određenih i to važnih okolnosti od njega može odstupiti. Dešava se da nakon zaključenja ugovora nastupe okolnosti koje u znatnoj meri otežavaju položaj jedne strane bez njene krivice. Da bi se ova nepravedna situacija izbegla pravni sistemi, pa tako i naš, koriste staru ustanovu *clausula rebus sic stantibus*.

Ona se razvila još u srednjem veku, a prihvataju je sva buržoaska prava. Kod nas su je nakon Drugog svetskog rata prihvatale Opšte uzanse za promet robom, a kasnije i Zakon o obligacionim odnosima od 1978. god. Ova dva akta je različito određuju. Npr. Zakon ne govori o izvanrednim niti o nepredvidivim događajima, preterano otežanom opterećenju itd.

Zakon o obligacionim odnosima uredio je ovo pitanje da se kao razlog za raskid traži da nakon zaključenja ugovora nastupe okolnosti koje otežavaju ispunjenje obaveze jedne strane ili da se zbog njih ne može ostvariti svrha ugovora, a u oba slučaja da ugovor više ne odgovara očekivanjima ugovornih strana i po opštem mišljenju bi ga bilo nepravično održati na snazi takvog. U tom slučaju strana kojoj je otežano izvršenje ugovora ili ne može ostvariti svrhu istog, može zahtevati raskid, pod uslovom da nije bila dužna u vreme zaključenja da te okolnosti ima u vidu, te da ih nije mogla sprečiti ili izbeći. Ovo pravo se ne može koristiti posle padanja u docnju. Do raskida neće doći ako druga strana prihvati da se odredbe ugovora pravično izmene. Sudu su ostavljena velika ovlašćenja da proceni da li su svrha ugovora i očekivanja strana pri zaključenju dovedeni u pitanje te da li je po opštem mišljenju pravično taj ugovor održati. Korišćenjem ovako širokih formulacija se želi pokriti svaka situacija koja može nastupiti pri promeni okolnosti nakon zaključenja ugovora, a sud ima obavezu da u svakom pojedinačnom slučaju

utvrdi sve relevantne okolnosti potrebne za odluku o raskidu. Pri tom će voditi računa o cilju ugovora, načelima poštenog prometa, uobičajenom i normalnom riziku kom su stranke izložene pri ugovaranju, interesima strana, njihovoj savesnosti i sl. Ukoliko do raskida dođe, na zahtev druge strane sud može obavestiti stranu koja raskid zahteva da ovoj isplati pravičan iznos štete koju trpi. Stranka koja namerava tražiti raskid mora da o svojoj nameri pre obraćanja sudu obavesti drugu stranu, čim za nove okolnosti sazna.

Može se reći da se ustanova *clausula rebus sic stantibus* primenjuje samo kod ugovora kod kojih se ispunjenje vrši neko vreme posle zaključenja ugovora.

Zaključak

Ugovori robnog prometa predstavljaju jedan od osnovnih instrumenata funkcionisanja privrednog prometa i privrede uopšte. Njihov značaj je nemerljiv u svakom društvu. Privreda je noseći stub svakog društva, osnovni faktor razvoja i napretka, njegova bazična vrednost, te se njeno normalno funkcionisanje i unapređenje postavlja kao imperativ. U različitim društveno-ekonomskim sistemima privreda je imala različita obeležja, ali i instrumente kao i rezultate. Komparativno posmatrano mogli bi se izvući određeni zaključci o onome što je odlikuje nezavisno od konstalacije društveno-ekonomskih odnosa, ali i povući paralele u kom ambijentu ona ima najbolje perspektive razvoja.

U najopštijem pravna država, privatna svojina i sloboda ugovaranja, uz minimalna zakonska ograničenja su najoptimalniji ambijent za normalno i kvalitetno odvijanje privrednog života i privredni, a samim tim i sveobuhvatni razvoj. Instrumenti funkcionisanja privrede, koji povezuju ljude, obezbeđuju zadovoljenje njihovih potreba, alociraju i preraspodeljuju resurse, stvaraju novu vrednost, održavaju zajednicu među ljudima, omogućuju protok roba i ideja, dostupnost proizvoda i usluga su ugovori. Oni prate razvojni pravac privrede, ali i povratno na njega deluju. Autonomija volje stranaka čini njihovu fundamentalnu vrednost. Stranačkom inicijativom je kreirano bogatstvo ugovora. One su te koje u širokim zakonskim okvirima ostvarujući svoje potrebe i interese stvaraju i oblikuju ugovornu građu. Njihova sloboda je ogromna, sve u cilju što potpunijeg zadovoljenja najrazličitijih potreba. U cilju unapređenja poslovnih odnosa i ubrzanja prometa različite nedržavne asocijacije, privredne komore, udruženja privrednika, potrošača, kodifikuju i uobličavaju praksu, a njenom analizom pronalaze rešenja za svako otvoreno pitanje koje se u privrednom prometu javi. Takođe, nauka je ta koje u okviru proučavanja privrednih odnosa pronalazi rešenja, teorijski ih uobličava te olakšava praktičnu primenu. Danas postoji bezbroj najrazličitijih ugovora. Vremenom mešanjem elemenata različitih ugovora nastaju novi sa posebnim kvalitetima. Kao što je već rečeno, ugovori se mogu podeliti na obligaciono-pravne i privredno-pravne.

Privredno-pravni ugovori poseduju više odlika koji ih čine donekle različitim od obligaciono-pravnih, ne podcenjujući pri tom njihove bazična i sistemska zajednička svojstva. Iz svega navedenog moglo bi se zaključiti sledeće:

1. Ugovori robnog prometa su karakteristični po svom subjektu i svom objektu. To su ugovori koji se zaključuju između privrednih subjekata, privrednih društava, organizacija. Objekti ugovora robnog prometa su robe i usluge u obavljanju prometa.
2. Brzina odvijanja robnog prometa nalaže posebnu brzinu u zaključivanju ovih poslova, te se javljaju adhezioni ugovori, u kojima jedna strana unapred odredi sve elemente ugovora i ponudi drugoj strani, koja ih može prihvatiti ili odbiti. Adhezioni, ugovori po pristupu, formularni ugovori su neuporedivo zastupljeniji kod ove vrste ugovora nego li kod građansko-pravnih.

3. Čutanje kao znak pristajanja na zaključenje, kod ovih ugovora ima veći značaj.
4. Predaja stvari kod prenosa svojine se veoma često vrši simboličnim putem, predajom skladišnice, konosmana. Revidikaciona tužba ima znatno ograničenije dejstvo, jer se štite savesni kupci, čak i ako su robu kupili od nevlasnika, a uz to se njihova savesnost i pretpostavlja.
5. Zbog potrebe da odnosi u privrednom prometu budu što izvesniji i sigurniji rokovi zastarelosti su u ovom prometu kraći, a to bi se moglo reći i za ostale rokove, kao što su prigovori, reklamacije.
6. Ugovori robnog prometa su teretni ugovori, besplatnost se mora izričito ugovoriti, dok se teretnost podrazumeva. Cena često i nije bitan element ugovora kao u građanskom pravu. Kod kupoprodaje, bez njenog ugovaranja u građanskom pravu nema ni ugovora, dok se u privrednom prometu ona utvrđuje po posebnim pravilima ako nije ugovorena, tj. i bez nje ugovor može nastati.
7. Odgovornost je znatno strožija kod ugovora robnog prometa. Privredni poslovi su veliki poslovi koji sa sobom nose i ogromne rizike. Pored toga masovno se zaključuju, a kreditiranje kao logična posledica svega ovoga je jedna od najbitnijih osobina u ovom prometu. Od učesnika u robnom prometu se zahteva da postupaju sa pažnjom “dobrog privrednika” ili “dobrog stručnjaka”, što predstavlja znatno veći zahtev nego u obligacionim odnosima. Solidarnost dužnika ako ih je više u jednoj obavezi je takođe diferencijalno svojstvo i mnoga druga.

Ovo su neke od specifičnih osobina ugovora u robnom prometu. Ali oni i danas sadrže veliku srodnost sa obligacionim ugovorima, sa kojima dele osnovna načela i institute. Tako su i regulisani u jednom zakonu, Zakonu o obligacionim odnosima, s tim što se kod privrednih ugovora svaka posebnost posebno i naglašava.

Siniša Ognjanović Ph.D.

Vuk Raičević Ph.D.

General characteristics of a turnover contract

A b s t r a c t

Contracts in turnover of goods have specific features due to their subject and their object. That are contracts made between economic subjects, economic companies and organisations. The object of a contract are goods and services for turnover merchandise. The pace of turnover demands special speed in making contracts. Therefore, there is a need for adhesion contracts, where one party determines all the elements of a contract and offers it to the other party with a possibility to accept or refuse. Adhesion contracts, i.e. contracts at admission, are much more present in these kind of contracts than in civil-legal contracts.

Key words: contract, market, economy, goods, economic subjects, damage

Literatura

1. Carić, S., Kapor, V.: *Ugovori robnog prometa*, Novi Sad, 2007.
2. Carić, S., Vitez, M., Veselinović, J. P.: *Privredno pravo*, 2006.
3. Zakon o obligacionim odnosima, 1978. god.
4. Goldštajn, A.: *Privredno ugovorno pravo*, Zagreb 1980.